

УДК 811.111'42

ТЕМАТИЧНИЙ РЕПЕРТУАР ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ

І.М. Воробйова (Харків)

Статтю присвячено аналізу тематики внутрішнього мовлення. Увесь широкий тематичний репертуар внутрішнього мовлення систематизовано за належністю предмета обговорення до приватної чи суспільної сфери буття людини. Виокремлено дві глобальні теми: «Особисті проблеми» та «Суспільні проблеми», з'ясовано перелік їх основних локальних тем. Основою аналізу обрано референтну ситуацію, що експліцитно представлена у мовленнєвій одиниці – висловлюванні – за допомогою слів або словосполучень.

Ключові слова: висловлення, внутрішнє мовлення, глобальна тема, локальна тема, референтна ситуація, тематичний репертуар.

Воробьева И.Н. Тематический репертуар внутренней речи. Статья посвящена анализу тематики внутренней речи. Весь широкий тематический репертуар внутренней речи систематизирован по принадлежности предмета обсуждения к частной либо общественной сфере человеческого бытия. Выделено две глобальные темы: «Личные проблемы» и «Общественные проблемы», установлен перечень их локальных тем. Основой анализа избрано референтную ситуацию, которая эксплицитно представлена в речевой единице – высказывании – при помощи слов или словосочетаний.

Ключевые слова: внутренняя речь, высказывание, глобальная тема, локальная тема, референтная ситуация, тематический репертуар.

Vorobyova I.M. Inner Speech Thematic Repertoire. The article presents the analysis of inner speech themes and topics. The whole wide range of them in inner speech is systemized proceeding from the criterion of the subject of discussion belonging to private or social sphere of individual's being. Two global themes are singled out: "Private Problems" and "Social Problems", the list of their local topics is established. The basis for analysis is referent situation that is explicitly represented in a speech unit – utterance – with the help of words and word-combinations.

Key words: global theme, inner speech, local topic, referent situation, thematic repertoire, utterance.

Сучасне мовознавство прагне до вивчення усього багатоманіття використання людиною мови в процесах комунікації. Це зумовлено пріоритетністю антропоцентризму – евристичного принципу розгляду мови та мовлення у зв'язку із мисленням людини, котре відображає її внутрішній стан, національно-культурні, соціальні цінності, та вивчення мови й мовлення разом з усіма параметрами позамовного середовища [12, с. 7].

Саме з позицій антропоцентризму, який висуває у центр уваги людину, об'єкт нашого дослідження – внутрішнє мовлення – набуває особливої актуальності. Цей різновид мовлення найбільш повно відображає психологічний світ людини, втілює її риси як представника культури, суспіль-

ства, соціальної групи та носія певної мови.

Під внутрішнім мовленням дослідники розуміють такий різновид мовленнєвої діяльності, в якому відправник та одержувач вербального повідомлення – це одна особа. Однак, автори розходяться у думках щодо того, чи є внутрішнє мовлення «мовленням подумки», чи до нього також належить і вимовлене вголос. На наш погляд, обидва зазначених типа слід трактувати як внутрішнє мовлення, на підставі того, що в обох випадках воно не адресоване реальному співрозмовникові [1], а радше уявному *alter ego*.

До особливостей внутрішнього мовлення належить його надзвичайно широка тематика: адже реалізовані в ньому думки та переживання можуть

відноситися до будь-якої сфери людського буття. У зв'язку із цим виникає потреба систематизації тематичного репертуара внутрішнього мовлення, що є метою цієї статті.

Тема – це предмет розмови, обговорення; інформаційне ядро [4], денотат тексту [10], що має певну структуру [13, с. 20].

Ця структура або «макроструктура» має ієрархічну будову [6, с. 142], яка, на думку Т. ван Дейка, складається з глобальної теми та підпорядкованих їй локальних тем, де глобальна тема – це тема усього дискурсу, а локальна тема – тема окремої репліки [3, с. 54].

Оскільки внутрішнє мовлення вирізняється широким тематичним репертуаром, його, на наш погляд, доцільно систематизувати за критерієм належності конкретної теми до приватної чи суспільної сфери людського життя. Між цими сферами немає чіткого розподілу, бо у приватному житті людина не перестає бути представником суспільства, а у суспільному бутті виявляє свої особисті риси, тож різницю у пропонованому розподілі ми бачимо у тому, чи є конкретна проблема *значущою* для окремої людини чи для усього суспільства або його частини. На цій підставі у внутрішньому мовленні виокремлюємо дві глобальні теми: «Особисті проблеми» та «Суспільні проблеми».

Для установаження переліку локальних тем треба взяти до уваги думку, що локальна тема (або у інших авторів – «мікротема») кореспондує з предметно-референтною ситуацією [6, с. 156]. Причому, якщо цілий текст «містить у собі цілу «картинку» ситуації в її єдності й нерозчленованості [2, с. 33], то кожне окреме висловлення містить певну частку цілісної «картинки» – окрему, конкретну референтну ситуацію, про що свідчить визначення висловлення як мінімальної тематизованої одиниці [5, с. 78].

Референтна ситуація представлена у висловленні експліцитно, бо навіть якщо денотат і референт тексту безпосередньо не сигналізується поверхневими структурами, вони в принципі доступні розумінню, тому що всі слова в тексті актуалізовані, вони виступають не як словникові лексеми й гіпотетичні синтаксичні конструкції, а як назви

конкретних предметів і як реальні висловлення або частини висловлень про конкретні факти й ситуації [9, с. 97]. Це дає нам можливість на основі наявних у висловленні слів та словосполучень реконструювати відповідну предметну ситуацію та, об'єднуючи ці ситуації у групи, встановлювати локальні теми внутрішнього мовлення.

Так, аналіз глобальної теми «Особисті проблеми» засвідчив, що у внутрішньому мовленні вона подана такими локальними темами, які позначають важливі для особистості події та її внутрішній світ. За нашими даними, серед локальних тем є:

1) фізичний стан людини, її самопочуття в певних обставинах та після певних подій. Наприклад, героїня роману «Джейн Ейр» після розставання з містером Рочестером відчувається погано не тільки морально, але й фізично:

“My strength is quite failing me,” I said in a soliloquy. “I feel I cannot go much farther (Jane Eyre, p. 418)

2) психологічний стан особистості, який виникає, як правило, під впливом важких життєвих обставин, таких як чиясь смерть, розлучення, втрата коханої людини тощо, наприклад:

But it will be very dreadful, with this feeling of hunger, faintness, chill, and this sense of desolation—this total prostration of hope. In all likelihood, though, I should die before morning. (Jane Eyre, p. 418).

3) особисті риси людини, які можуть або бути позитивними або негативними. Це ми бачимо у прикладі з роману “Vanity Fair”, коли Емма розмірковує про свої відношення з Джорджем, про особисті риси характеру:

How wild and reckless he had been! Should any mischance befall him (Vanity Fair, p. 262)

I ought to have refused him, only I had not the heart. I ought to have stopped at home and taken care of poor Papa. And her neglect of her parents (and indeed there was some foundation for this change which the poor child's uneasy conscience brought against her) was now remembered for the first time, and caused her to blush with humiliation (Vanity Fair, p. 262)

4) особисті практичні потреби (до них ми відносимо такі базові потреби як їжа, вода, житло). У пошуках житла або їжі людина звертається до себе самої:

“What do I want? A new place, in a new house, amongst new faces, under new circumstances: I want this because it is of no use wanting anything better. (Jane Eyre, p. 114)

5) міжособисті стосунки, які проявляються у потребі спілкування з людьми, оцінка героєм його відношень з іншими:

How shall I be a companion for him, she thought—so clever and so brilliant, and I such a humble foolish creature? How noble it was of him to marry me—to give up everything and stoop down to me! (Vanity Fair, p. 262)

How wild and reckless he had been! Should any mischance befall him: what was then left for her? How unworthy he was of her. Why had he married her? He was not fit for marriage. Why had he disobeyed his father, who had been always so generous to him? Hope, remorse, ambition, tenderness, and selfish regret filled his heart. (Vanity Fair, p. 314)

6) духовні потреби (спілкування, визнання, душевний комфорт), коли людина намагається знайти спільну мову з іншими. Це ми бачимо в епізоді з роману «Джейн Ейр», коли головна героїня у розпачі намагається знайти людину, на яку можна буде покластися у її важкому становищі:

“What do I want? A new place, in a new house, amongst new faces, under new circumstances: I want this because it is of no use wanting anything better. How do people do to get a new place? They apply to friends, I suppose: I have no friends. There are many others who have no friends, who must look about for themselves and be their own helpers; and what is their resource?” (Jane Eyre, p. 114)

7) важливі у житті людини події, які є або трагічними, або щасливими. Наприклад, у романі А. Селінджера головний герой Колфільд згадує смерть свого друга:

“I know he’s dead! Don’t you think I know that? I can still like him, though, can’t I? Just because somebody’s dead, you don’t just stop liking them, for God’s sake—especially if they were about a thousand times nicer than the people you know that’re alive and all.” (The Catcher in the Rye, p. 176)

8) особисті якості, які мають усі герої літературних творів та які виявляються скрізь їх слова та поведінку:

Why had he married her? He was not fit for marriage (Vanity Fair, p. 314)

Good God! how pure she was; how gentle, how tender, and how friendless! and he, how selfish, brutal, and black with crime! Heart-stained, and shame-stricken, he stood at the bed’s foot, and looked at the sleeping girl. How dared he—who was he, to pray for one so spotless! God bless her! God bless her! (Vanity Fair, p. 315)

Oh! thought she, I have been very wicked and selfish—selfish in forgetting them in their sorrows—selfish in forcing George to marry me. I know I’m not worthy of him—I know he would have been happy without me—and yet—I tried, I tried to give him up. (Vanity Fair, p. 262)

9) події, які мали місце у минулому та події, які очікуються у майбутньому:

Shall I be an outcast again this night? (Jane Eyre, p. 418)

I fear I cannot do otherwise: for who will receive me? But it will be very dreadful, with his feeling of hunger, faintness, chill and this sense of desolation – this total prostration of hope. In all likelihood, though, I should die before morning (Jane Eyre, p. 418)

Why had he disobeyed his father, who had been always so generous to him (Vanity Fair, p. 314)

10) особисті проблеми, які з’являються у героїв літературних творів за певних обставин. Наприклад, Джейн Ейр має особисті проблеми після розлучення з містером Рочестером:

While the rain descends so, must I lay my head on the cold, drenched ground? And why cannot

I reconcile myself to the prospect of death? Why do I struggle to retain a valueless life? (Jane Eyre, p. 418)

Але серед проблем, які з'являються у мовця у внутрішньому мовленні, ми можемо виокремити проблеми, які є важливими для усього суспільства. Таким чином, ми маємо декілька локальних тем, які з'єднані між собою як «Суспільні проблеми».

Перш за все – це:

1) характеристика групи осіб, які з'єднані між собою ознакою професійної діяльності. У романі Д. Грішема “The Pelican Brief” у внутрішньому діалозі головний герой висловлює своє ставлення до юристів, тому що він дуже зневажає цю професію:

Man, how he hated lawyers. Why did they all dress alike? Dark suits. Dark shoes. Dark faces. An occasional nonconformist with a daring little bow tie. Where did they all come from? Shortly after his arrest with the drugs, the first lawyers had been a group of angry mouthpieces hired by the Post. Then he hired his own, an overpriced moron who couldn't find the courtroom. Then, the prosecutor was of course a lawyer. Lawyers, lawyers. (The Pelican Brief, p. 221).

2) характеристика групи осіб, які з'єднані разом за допомогою гендерної ознаки. У романі “Vanity Fair” один із персонажів висловлює своє відношення до жінок:

What mystery was there lurking? Oh, those women! They nurse and cuddle their presentiments, and make darlings of their ugliest thoughts, as they do of their deformed children. (Vanity Fair, p. 137)

Where were all the women, the pretty women, the house used to be so full of? Where was that old feeling in the heart as he waited for one of those great singers? (The Forsyte Saga, B. I, p. 52-53)

3) потреба у людському спілкуванні, яка виникає як проблема усього суспільства:

“What do I want? A new place, in a new house, amongst new faces, under new circumstances: I want this because it is of no use wanting anything better. How do people do to get a new place?

They apply to friends, I suppose: I have no friends. There are many others who have no friends, who must look about for themselves and be their own helpers; and what is their resource?” (Jane Eyre, p. 114)

4) проблеми війни та миру, які є важливими для усього людства. У романі «Прощавай, зброе» головний герой, який приймає участь у першій світовій війні, висловлює своє негативне ставлення до неї:

I knew there were many side-roads but did not want one that would lead to nothing. I could not remember them because we had always passed them bowling along in the car on the main road and they all looked much alike. Now I knew we must find one if we hoped to get through. No one knew where the Austrians were nor how things were going but I was certain that if the rain should stop and planes come over and get to work on that column that it would be all over. All that was needed was for a few men to leave their trucks or a few horses be killed to tie up completely the movement on the road. (A Farewell to Arms, p. 181).

After all, they were the victors. Where was the French army? In headlong flight. And the English, leaving everything behind, had scuttled like rabbits back to their island. The conquerors took what they wanted, didn't they? (Collected Short Stories, Vol. I, p. 309)

There was now and frau, but that did not prove anything either. Take dead, mort, muerto and Todt. Todt was the deadiest of them all. War, guerre, guerra, and krieg. Krieg was the most like war, or was it? Or was it only that he knew German the least well? (For Whom the Bell Tolls, p. 198-199)

5) філософські проблеми, наприклад, проблеми життя та смерті, які є найголовнішими для усіх персонажів:

Ah! Why on earth are we born young? Now, if only we were born old and grew younger year by year, we should understand how things happen, and drop all our cursed intolerance. (The Forsyte Saga, Book III, p. 81)

But it will be very dreadful, with this feeling of hunger, faintness, chill, and this sense of desolation—this total prostration of hope. In all likelihood, though, I should die before morning. And why cannot I reconcile myself to the prospect of death? Why do I struggle to retain a valueless life? Because I know, or believe, Mr. Rochester is living: and then, to die of want and cold is a fate to which nature cannot submit passively. Oh, Providence! sustain me a little longer! Aid!—direct me!” (Jane Eyre, p. 318)

6) відношення у суспільстві між соціальними групами людей. Ця проблема є дуже актуальною та часто підіймається у внутрішньому мовленні літературних героїв:

Take steps! What steps? How? Dirty linen washed in public? Pah! With his reputation for sagacity, for far-sightedness and the clever extrication of others, he, who stood for proprietary interests, to become the plaything (The Forsyte Saga, B. III, p. 37)

7) відношення між різними поколіннями у родині та суспільстві. Це ми бачимо у словах головного героя Сомса Форсайта, коли він розмірковує про майбутнє своєї дочки Флер та її відношеннях з чоловіком:

Ah! Why on earth are we born young? Now, if only we were born old and grew younger year by year, we should understand how things happen, and drop all our cursed intolerance. But you know if the boy is really in love, he won't forget, even if he goes to Italy. We're a tenacious breed; and he'll know by instinct why he's being sent. Nothing will really cure him but the shock of being told. (The Forsyte Saga, B. III, p. 81)

У результаті дослідження можна зробити наступні висновки: в англomовному художньому дискурсі тематичний репертуар внутрішнього мовлення систематизується за належністю предмета обговорення до приватної чи суспільної сфери буття людини. У цілому для англomовного художнього дискурсу характерними є дві глобальні теми: «особисті проблеми» та «суспільні проблеми». У межах першої до провідних локальних тем належать

наступні теми: фізичний стан людини та його самопочуття в певних обставинах; психологічний стан особистості; особисті риси людини (позитивні або негативні); особисті практичні потреби; міжособисті стосунки; духовні потреби; важливі події у житті людини; події, які мали місце у минулому та події, які очікуються у майбутньому тощо. У межах другої найчастіше локальними темами є теми, пов'язані з професійною діяльністю; гендерними ознаками; проблемами людського спілкування; проблемами війни та миру; філософськими проблемами, проблемами соціального відношення у суспільстві; проблемами поколінь у суспільстві та родині, тощо. У художньому дискурсі двох останніх століть домінують теми, які пов'язані з особистими проблемами людини.

Перспективою подальшого дослідження внутрішнього мовлення є контрастивний аналіз локальних тем, виділення підтем та мікротем в художньому дискурсі англійського та американського мовлення. Перспективним є також детальніше діахронічне вивчення тематичного потенціалу англomовного художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьева И.Н. Эвристические проблемы прагматического анализа внутреннего диалога (на материале английского языка) / И.Н. Воробьева // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2003. – № 611. – С. 106–109.
2. Голод В.И. Когнитивные и коммуникативные аспекты текста как инструмента общения / В.И. Голод, А.М. Шахнарович // Текст как объект лингвистического анализа и перевода : сб. ст. ; [Институт языкознания АН СССР; отв. ред., сост. Ю.В. Ванникова и А.М. Шахнарович]. – М., 1984. – С. 26–34.
3. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Дейк ван Т. А. ; [пер. с англ. ; сост. Петров В.В. ; под ред. Гарасимова]. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
4. Дресслер В. Синтаксис текста / В. Дресслер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 111–137.
5. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности / И.А. Зимняя. – Москва-Воронеж : НПО «МОДАК», 2001. – 428 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
7. Мартинюк А.П. Словник основных термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики /

А.П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 196 с. 8. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингво-когнитивный аспект: [монография] / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с. 9. Москальская О.И. Грамматика текста / О.И. Москальская. – М. : Высш. школа, 1981. – 183 с. 10. Новиков А.И. К вопросу о теме и денотате текста / А.И. Новиков, Г.Д. Чистякова // Известия АН СССР. Сер. Лит-ра и язык. – 1989. – Т. 40. – С. 48–56. 11. Пшеничних А.М. Реперспективізація предметної ситуації в англомовному діалогічному дискурсі (на матеріалі мультимедійних ігрових кінотворів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Пшеничних Анастасія Миколаївна. – Харків, 2012. – 327 с. 12. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : ЦУА “Фитосоциоцентр”, 2002. – 336 с. 13. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) / Е.Ф. Скороходько. – К. : Логос, 2006. – 99 с. 14. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомов-

ному дискурсі : [монографія] / І.Є. Фролова. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Brontë Ch. Jane Eyre / Ch. Brontë. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1954. – 571 p.
2. Galsworthy J. The Forsyte Saga / J. Galsworthy. – М. : Progress Publishers, 1974. – Book III. – 256 p.
3. Grisham J. Pelican Brief / J. Grisham. – Island : Books Dell, 1993. – 436 p.
4. Hemingway E. Farewell to Arms / E. Hemingway. – М. : Progress, 1969. – 320 p.
5. Hemingway E. For Whom the Bell Tolls / E. Hemingway. – М. : Progress, 1981. – 560 p.
6. Maugham W.S. Collected Short Stories / W.S. Maugham. – L. : Pan Books, 1980. – 476 p.
7. Salinger J.P. The Catcher in the Rye / J.P. Salinger. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 247 p.
8. Thackeray W. Vanity Fair / W. Thackeray. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1950. – 382 p.